

Kam reikalingi universitetai?

Geoffrey Boulton

Edinburgo universitetas

Universitetų išlikimas

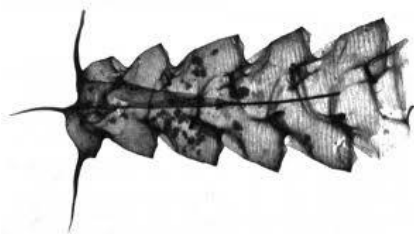
Kalbant apie patį seniausią Europos universitetą sunku negalvoti apie tai, kodėl universitetai yra vienos seniausių žmonijos įkurtų institucijų. Europoje yra maždaug 65 institucijos, kurios gyvuoja nuo XVI amžiaus ir kurių tiek darbo principai, tiek vieta išliko mažai pakitę. Iš šių institucijų 56 – universitetai, tarp likusiųjų – Romos popiežiaus valdžia, Britų monarchija ir Sienos bankas. Universitetai išliko todėl, kad jie sumaniai geba iš naujo atrasti save ir prisitaikyti prie to meto poreikių. Jie prisitaikė ir tapo nepakeičiami ir autokratinėi valstybei, ir autokratinėi bažnyčiai, ir, kaip nūdienos realybėje, valstybei, kuri yra jų pajamų šaltinis ir kuri suteikia universitetams oficialią veiklos licenciją.

Esu atsidavęs universitetų idėjai, tad ketinu panagrinėti kai kurias problemas, patologijas ir galimybes, su kuriomis susiduria universitetai, kad galėtų patenkinti savo studentų ir visuomenės, kurios dalis jie ir yra, poreikius.

Apgalvotas prisitaikymas?

Šiuolaikiniai universitetai turėtų prisitaikyti prie šiuolaikinių poreikių, tačiau tai turėtų daryti apdairiai. Man, kaip geologui, iškart į galvą ateina analogija su Darwino organine evoliucija, rodanti, koks pavojus tyko norint per daug prisitaikyti. Kai rūšys labai prisitaiko prie jas supančios aplinkos, jos klesti, tačiau, pasikeitus tai aplinkai, joms pritrūksta lankstumo adaptuotis ir galiausiai jos išnyksta.

Labai prisitaikiusių rūšių išnykimas

Graptolitas išnyko prieš 252 mln. metų (jūrų)

Keturspindulinis koralas (rugosa)
išnyko prieš 411–407 mln. Metų

Dinozauras (žemės)
išnyko prieš 64 mln. metų

Dodo (paukštis)
išnyko apie 1662 metus

Ilgalaikiai per didelio prisitaikymo padariniai

Visuomet norisi manyti, kad ateitis – tai tiesioginė dabarties tęsa ir kad didelis prisitaikymas prie to meto poreikių visada bus saugiausias pasirinkimas. Tačiau mes turime vengti istorinės trumparegystės. Palyginti stabilios visuomenės kartais nepakankamai įvertina permainingų istorijos posūkių galią, jėgą ir nenuspėjamumą; to padariniai – ryškūs socialiniai, ekonominiai ir esminiai politinių prioritetų pokyčiai.

Trumpalaikiai prioritetai gali staiga tapti nebeaktualūs. Ar universitetas pakankamai aiškiai įsivaizduoja, kokia yra jo ilgalaikė vertė visuomenei – tai leistų iš kartos į kartą prisitaikyti prie netikėtų prioritetų pokyčių? O galbūt jo vizija yra tokia trumpalaikė, kad jis negebėtų adaptuotis?

Kas nutiko žinių ekonomikai?

Dar prieš kelerius metus buvo nuolat kalbama apie vadinamąją žinių ekonomiką. Tai yra spartaus augimo, didelių atlyginimų ekonomika, grįsta giliomis profesinėmis žiniomis ir dideliu universitetų absolventų bei mokslinių tyrimų poreikiu. Prieš dešimt metų Europos Komisija nustatė, kad Europai kasmet reikia 10 tūkst. daugiau daktaro laipsnį įgijusių absolventų. Šiuos vertinimus lydėjo tokie teiginiai kaip šis Australijos vyriausiojo mokslininko pasisakymas („The Chance to Change“, 2000):

„Universitetai turi didžiulį potencialą tapti svarbiausiuoju augimo varikliu inovacijų procese ir smarkiai prisidėti prie materialinės gerovės kūrimo.“

Toks požiūris dar labiau skatino mokslinius tyrimus kreipti komercinių tikslų link, o mokymą – absolventų „gamybos“ link, ypač tokių absolventų, kurie turi itin siauros specializacijos mokslinių, technologinių ir verslo įgūdžių. Taip tiesiogiai buvo tenkinami valstybių ekonomikos poreikiai. Tai visiškai utilitarinis požiūris į žmogaus vaidmenį, kurį nuostabiai perteikė Charlie Chaplinas 1937 metų filme „Modernūs laikai“.

Tačiau, beveik visų nuostabai, istorija vėl nepateisino lūkesčių. Pasaulį ištiko didžiausia pastarojo laikotarpio ekonomikos krizė, nuskurdinusi milijonus žmonių. Patys procesai, dėl kurių ištiko griūtis, suaktyvėjo: turtinė nelygybė išliko tokia, kad turtingųjų yra vos 1 procentas, o likusioji žmonijos dalis vis labiau atitrūksta nuo turtingųjų. (Viena mano duktė yra aukštos kvalifikacijos slaugytoja; ši profesija turi didelę socialinę vertę. O aukščiausio rango bankininkas – tai yra profesija, beveik neturinti jokios socialinės vertės – per dvi dienas uždirba tiek, kiek mano dukra per metus.) Nepaisant šių pokyčių, absolventų pasiūla vis augo, nors paklausa sumažėjo. Bakalauro absolventų paklausa yra maža – kai kuriose Europos šalyse mažiau nei 50 proc. bakalauro absolventų gauna vadinamąjį „aukštojo mokslo reikalaujantį darbą“. Didelė pasiūla ir maža paklausa lėmė kvalifikacijos infliaciją, todėl tam darbui, kuriam anksčiau būtų užtekę bakalauro laipsnio, dabar reikia magistro laipsnio, o absolventų įsidarbinimas kai kuriose Europos šalyse siekia vos daugiau nei 50 proc. Finansiškai sėkmingiausios įmonės dabar geriau kapitalo išteklius perduoda nuomoti tarpininkams arba moka už valymo paslaugas mažiau nei minimalus atlygis, nes nors ir ekonomiškai neproduktyvu, taip yra pelningiau, nei investuoti ir skatinti naujas biotechnologijų panaudojimo galimybes.

Tačiau naujais tyrimais apie universitetų mokslinių tyrimų vaidmenį jau nebeakcentuoja žinių ekonomikos modelio, kuriame pabrėžiama tiesioginė mokslinių tyrimų, kaip ekonomikos variklio, nauda. Aš manau, kad gana realią išvadą pateikė McKinsey pasaulinis institutas („How to Compete and Grow“, 2010):

„Net ir JAV technologijų sektorius, kuriame generuojama daug mokslinių tyrimų, nebėra pagrindinis augimo variklis. Pagrindinis variklis yra gabių žmonių atliekama technologijų sklaida po didžiuosius ekonomikos žaidėjus ir tų pačių gabių žmonių kuriamos su technologijomis nesusijusios inovacijos. Ekonomikos augimas tiesiogiai skatinant pradedančiųjų įmonių kūrimą, kitų įmonių plėtojimą bei mokslinius tyrimus yra ir visuomet buvo tik tuščios viltys.“

Kitais žodžiais tariant, ne patys moksliniai tyrimai yra tiesioginis ekonomikos variklis, o tai, kaip kasmet mokslus baigiantys absolventai perteikia moksliniais tyrimais grįstas koncepcijas visuomenei – absolventai, kurie yra pakankamai protingi ir drąsus, kad galėtų kurti savo idėjas ir plėtoti produktyvų verslą ar kurti viešąją politiką.

Galbūt pastarųjų metų tendencijos pasirodys esančios trumpalaikės. O galbūt jos dar išliks. Ar mes aiškiai apmąstėme, koks bus universiteto vaidmuo, jei šios tendencijos ir bus ateitis?

Tikslo apibrėžimas?

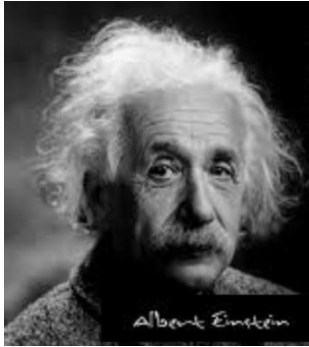
Jei šios tendencijos nėra laikinos, kokia galėtų būti universiteto reakcija? Atsakymas į šį klausimą priklauso nuo to, kaip suprantame aukštojo mokslo tikslą. Tačiau kalbėdami apie tikslą mes tik girdime balsų kakofoniją, o paprasto ir aiškaus tikslo apibrėžimo neturime. Su universitetu nesusiję asmenys nori, kad studentai baigę universitetą turėtų reikiamų įgūdžių pirmam darbui. Studentams dėstantys akademikai nori, kad jie būtų pakankamai išsilavinę, kad galėtų bent ateinančius 50 metų save realizuoti. Problema yra ta, kad studentai nori ir vieno, ir kito. Tai senas kaip pasaulis konfliktas tarp kiekvieno studento trumpalaikių ir ilgalaikių tikslų, taip „(ap)mokymo“ ir „lavinimo“, tarp „profesinių“ ir „bendrijų“ dalykų, tarp peno protui ir sielai. Šis konfliktas priešina ugdymo specialistus, išorinius kritikus ir rėmėjus, taip pat ir pačius studentus.

Tačiau man šis skirstymas atrodo neteisingas. Nereikia rinktis tarp vieno ir kito, reikia abiejų. Aš teigiū, kad pagrindinis aukštojo mokslo tikslas yra priversti studentus galvoti, duodant peno ir lavinant jų instinktą suprasti ir siekti prasmės. Aukštasis mokslas yra procesas, kai studentai yra mokomi abejoti jiems pateiktomis interpretacijomis, mažinti informacijos chaosą tvarkingai dėlioiant analitinius argumentus, patys nustatyti problemas ir jas spręsti pasitelkiant racionalius argumentus, paremtus įrodymais; tai procesas, kurio metu studentams neturi kelti nerimo informacijos gausybė – jie turi gebėti ir išdrįsti visą šią painiavą išnarplioti ir patys pasitikrinti, kas yra stabilu šiame itin nestabiliame junginyje, kuris dažnai vadinamas žiniomis.

Aš visiškai nesutinku su prielaida, kad naudingos yra tik tos žinios, kurios formuoja tiesioginę technologijų ir įgūdžių pagrindą, neva reikalingą ekonominei sėkmei užtikrinti. Gilesni gebėjimai, kuriuos apibūdinau, turėtų tapti universitetinio išsilavinimo pamatu, tuo pamatu, ant kurio būtų saugiai statomi profesiniai įgūdžiai, reikalingi visuomenei. Jis leistų kuo sumaniau atsiskleisti praktiniams įgūdžiams, kurių reikia visuomenei – tiek medikų, inžinierių, slaugytojų, mokslininkų, mokytojų, apskaitininkų, teisininkų, ministrų, verslininkų, valstybės tarnautojų, politikų įgūdžiams, tiek tų, kurie kuria ir atlieka menus.

Gilaus, asmeninio supratimo ir specialiųjų įgūdžių derinys yra galinga alchemija, kuri palaiko kūrybingą ir naujovišką visuomenę.

Todėl aš manau, kad mes per daug kreipiame dėmesio į tai, ko yra mokoma, o ne į tai, kaip yra mokoma. Reiškiu savo simpatijas Alberto Einsteino išsakytam požiūriui:

„Švietimas nėra faktų mokymasis, tai yra proto mokymas mąstyti.“

„Aš niekuomet nemokau savo mokinių, aš tik suteikiu sąlygas, kuriomis jie gali mokytis.“

„Vaizduotė yra daug svarbesnė nei žinios.“

Mokymosi pamatas?

Mes kažkaip turime atsiriboti nuo pozicijos, kad mokymasis universitete yra kaip greito maisto užkandinė – standartinis produktas didžiausiam kiekiui vartotojų – ir galvoti apie jį kaip apie procesą, kurio metu reikia prisitaikyti prie žmogaus talentų įvairovės ir suteikti jiems galimybę suklestėti.

Per daug laiko akademikai skiria pateikti informaciją, kuri ir taip prieinama studentams elektronine forma. Jei būtume drąsesni, galėtume efektyviau dirbti tiesiog parodydami studentui informacines technologijas kaip šaltinį, kuriame jis gali rasti su programos turiniu susijusius faktus ir teorijas. Tai suteiktų akademikams daugiau laiko grįžti prie asmeniškumo, intymesnio mokymo stiliaus. Kai susitinka protai, protas, problema ir įrodymai arba skirtingų kartų protai, padariniai gali būti stulbinamai nenuspėjami ir kūrybiški – tai vėl turėtų tapti mokymosi universitete šerdimi.

Kasmet universitetus baigiantys ir įgūdžių turintys absolventai su tokiais gebėjimais nuolat palaikytų visuomenės profesines žinias ir ekonominį, socialinį bei kultūrinį gyvybingumą. Šie gebėjimai yra esminiai, jei visuomenė nori imtis drąsių, kūrybingų ir principingų veiksmų žvelgdama miglotai ateičiai į akis. Jie yra tarsi itin asmenišką, privatus turtas, nors taip pat ir visuomenės turtas. Tokie gebėjimai yra įgūdžiai, kurių reikia kiekvienai visuomenei iš savo piliečių. Ir jeigu aš neturėčiau darbo arba jis būtų menkai atlyginamas, norėčiau turėti tokių įgūdžių, kad galėčiau prisitaikyti prie bet kokių aplinkybių.

Teiginius apie gilesnę, asmeninę švietimo vertę galima lengvai sukritikuoti kaip sentimentalų sėdėjimą savo dramblio kaulo bokšte nematant darbo rinkos pasaulio ir negirdint nuolatinių įvairių suinteresuotų asmenų kalbų apie praktiškumą ir naudą. Aš atkirsčiau, kad šios vertybės yra savaime praktiškos. Tai priemonės, dėl kurių profesinės žinios tampa galingesnės, pagrindas, duodantis efektyvesnį profesinį indėlį į visuomenes, kurių dalis mes esame, ir gyvybiškai svarbus absolventams neaiškioje ateityje. Apie tai kalba ir Harvardo universiteto rektorė Drew Faust:

„Universitetas neturi galvoti apie kito ketvirčio rezultatus; net neturėtų galvoti, kuo tapo studentas baigęs universitetą. Universitetas turi galvoti apie mokymąsi, kuris nulieja visą likusį gyvenimą; mokymąsi, kuriuo perduodamas tūkstantmečių paveldas; mokymąsi, kuris formuoja ateitį.“

Dar visai neseniai į aukštąjį mokslą žiūrėta kaip į visuomenės turtą, kuris pateisina viešųjų lėšų eikvojimą tam, kad studentai galėtų mokytis universitetuose. Pastarųjų kelerių metų politiniai pokyčiai lėmė, kad daugelyje šalių aukštasis mokslas tapo privačiu turtu, už kurį turi būti susimokama, kad gautum asmeninę naudą; daugelis studentų dėl to smarkiai įsiskolino. Universitetai neabejotinai nedalyvavo šiuose debatuose. Mes turėtume su visa savo energija į juos įsilieti, o ne nuolankiai ir besąlygiškai sutikti su privačios naudos prielaida, tiesiog įsidėdami pinigus į kišenę.

Besikeičiantys prioritetai

Pagrindinė daugelio pastarųjų metų pokyčių universitetuose priežastis yra besikeičiančio valstybės, kaip pagrindinio universitetų pajamų šaltinio, požiūrio atspindys. Daugeliui vyriausybių universitetai dabar pasislinko iš dėmesio pakraščio į centrą. Tai rodo tvirtą pasaulio vyriausybių požiūrį, kad universitetuose atliekami aukštos kokybės, tarptautiniu mastu konkurencingi moksliniai tyrimai ir įgyvendinamas aukštasis mokslas yra būtinos ilgalaikės ekonominės sėkmės globaliame pasaulyje sąlygos. Mūsų universitetai ir jų padaliniai su dideliu entuziazmu laikosi įsikibę šio „priedainio“ ir nuolatots liaupsina save dėl savo tiesioginio poveikio ekonomikai. Ir iš tiesų mes taip pabrėžiame šį savo veiklos aspektą, kad dauguma vyriausybių įtikėjo, jog universitetai egzistuoja **daugiausia** dėl to, kad tiesiogiai palaikytų ekonomiką.

Šio reiškinio padariniai – tai, kad visame pasaulyje itin išsiplėtė universitetų tinklas, jų darbo stiliaus ir paskirties įvairovė padidėjo, taip pat padidėjo ir studentų bei darbuotojų judumas, o valstybės investicijos į mokslinius tyrimus, ypač tikslųjų mokslų, technologijų ir medicinos, tapo didžiulės.

Akademikai ir jų atstovaujami universitetai, ypač Europoje, tvirtai laikosi įsikibę minties, kad mokymas visuomet buvo ir turi būti grįstas moksliniais tyrimais visose aukštosiose mokyklose, kurios vadinasi universitetais ir yra vertos šio pavadinimo. Tai yra istorinė iliuzija. Vadinamasis mokslinių tyrimų intensyvumas yra pastarojo meto reiškinys. 1971-aisiais Jungtinėje Karalystėje (kur mokymo ir mokslinių tyrimų sąsaja atkakliai ginama) atliktas tyrimas, remiantis 7-ojo dešimtmečio vidurio duomenimis, atskleidė, kad tuomet universitetai daugiausia buvo orientuoti į mokymą, o ne į mokslinius tyrimus. Darbuotojai buvo vadinami „universiteto dėstytojais“; dabar šis terminas jau seniai užmirštas. Vos 10 proc. darbuotojų buvo netgi „susidomėję“ moksliniais tyrimais, o viso labo tik 4 proc. darbuotojų

moksliniai tyrimai buvo pagrindinė veikla. Analogiškas tyrimas, atliktas JAV 1979-aisiais, atskleidė panašius rezultatus, ir aš įtariu, kad taip buvo ir kitur.

Viskas pasikeitė iš esmės. Ne tik studentų skaičius išaugo dešimteriopai, nors akademinės bendruomenės narių padaugėjo tik dvigubai, bet tiesiog pratrūko mokslinių tyrimų ir jie iškilo virš dėstymo kaip aukštesnio statuso veikla. Dėl šių tendencijų itin sutrumpėjo darbuotojų laikas, skiriamas dėstymui. Moksliniai tyrimai, užuot buvę būtina atrama dėstymui, greičiausiai tapo jo priešu. Todėl itin svarbu atkurti šią iškreiptą pusiausvyrą ir pakeisti stimulus, kurie motyvuoja universitetus ir akademikus šitaip elgtis.

Situaciją puikiai iliustruoja Prinstono universiteto pavyzdys, rodantis, kad galima laikytis pusiausvyros. Pavyzdį pateikiu iš tų laikų, kai 8-ajame dešimtmetyje Prinstono universiteto rektorius buvo Williamas Bowenas. Į jį kreipėsi vienas iš šio universiteto matematikų, įžymus mokslininkas, pelnęs Fildso medalį (Nobelio premijos atitikmuo matematikos srityje), kuriam Čikagos universitetas pateikė itin viliojantį pasiūlymą – jei jis pereis pas juos, bus atleistas nuo dėstymo. „Tačiau aš daug mieliau likčiau Prinstone, jei jūs man galėtumėt pasiūlyti tą patį“, – pareiškė matematikas Bowenui. Šis jam atkirto, kad nors tikrai būtų liūdna, jei jis išeitų, Prinstonas kaip nors išgyventų, tačiau, būdamas toks, koks yra, tikrai neišgyventų, jei leistų savo profesoriams nedėstyti.

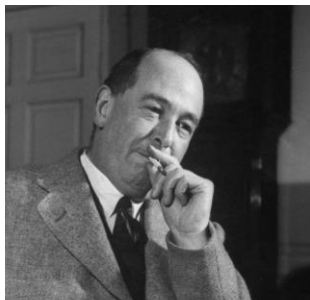
Galėtume universiteto paskirtį apibrėžti labai paprastai. **Tai – nuolatinis paveldėtų žinių gavinimas ir naujų kūrimas bei jų sklaida**, o iškiliojo Nigerijos poeto Beno Okri žodžiais tariant, „tai – studentų nuteikimas atrasti save“. Galima būtų pridurti, kad mūsų privaloma pareiga yra padėti savo studentams išmokti mąstyti, o to išmokius, lavinti jų kūrybinius bei praktinius įgūdžius, kurie reikalingi visoms visuomenėms. Lavinti įgūdžius neišmokius mąstyti būtų mūsų studentų apgaudinėjimas.

Mokslinių tyrimų vertė ir vertybės

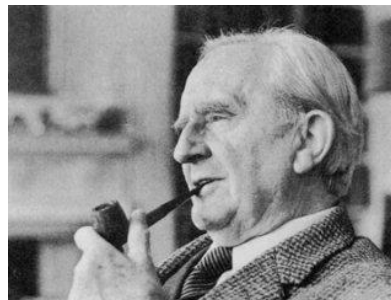
Dabar norėčiau pakalbėti konkrečiai apie universitetų atliekamus mokslinius tyrimus. Kokia jų vertė?

Universiteto mokslinių tyrimų komercinimas yra svarbus ir to reiktų siekti, tačiau, kaip jau bandžiau teigti, tai neturėtų tapti nei pagrindiniu universiteto tikslu, nei priežastimi vykdyti mokslinius tyrimus. Ir kol mes dar visai nesusiviliojome mintimi, kad komercinimas yra tikslųjų mokslų, technologijų ir medicinos sfera, pateikiu įdomų priešingą pavyzdį, kai du Oksfordo universiteto istorikai – vienas renesanso, kitas viduramžių – gavo nepaprastai didelį pelną iš intelektualinės nuosavybės.

Du istorikai

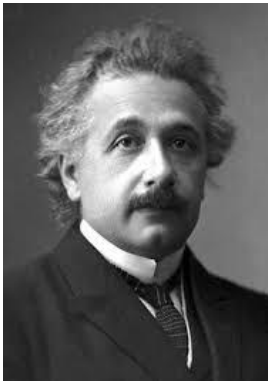
C. S. Lewis
Narnijos kronikos

J. R. R. Tolkien
Žiedų valdovas

Moksliniais tyrimais universitetai stengiasi narplioti giliausias ir sunkiausiai sprendžiamas problemas, kurių žmonės nepajėgia suprasti, tačiau taip pat siekia, kad atradimai būtų praktiškai pritaikomi. Universitetai yra tarsi žmonė, gaminanti galybę iškilų intelektualinių produktų, kurie anksčiau ar vėliau yra itin efektyviai pritaikomi praktiškai arba pateikia gilių filosofinių, mokslinių ar socialinių įžvalgų, keičiančių žmogaus suvokimą apie gyvenimo realybę.

Tačiau turėtumėme atsisipirti puikybės nuodėmei. Neseniai buvo bandoma sistemingai atkartoti mokslinių tyrimų rezultatus ir pastebėta, kad daugeliu atvejų jie yra **neatkartojami**; tai reikštų stulbinamą tikimybę, kad dauguma universitete atliekamų mokslinių tyrimų išvadų yra tiesiog **klaidingos**. Ar tai yra svarbu? Galbūt ne! Didžiausia supratimo pažanga dažnai pasiekama tuomet, kai drąsiai paleidžiame vaizduotę. Bet turime atskleisti savo argumentus ir duomenis tam, kad būtų galima parodyti, jog klystame. Tai būtų galima glaustai išreikšti Einsteino posakiu:

„Joks eksperimentų skaičius neįrodys, kad esu teisingas; tačiau tik vienas eksperimentas gali įrodyti, kad klystu.“

Albert Einstein

– ir grafiškai apibūdinti Arthuro Koestlerio žodžiais: „**Mokslo pažanga išsimėčiusi šen ir ten, kaip senas dykumos takas su išblukusiais skeletais atmetų teorijų, kurios kažkada atrodė turinčios amžiną gyvenimą.**“

Universiteto moksliniai tyrimai – dramblio kaulo bokštas, veiklos sfera ir įžvalgumas

Dauguma didžiųjų mokslinių pasiekimų yra siejami ne su konkrečiam tikslui skirtais moksliniais tyrimais, o su vadinamaisiais smalsumo skatinamais moksliniais tyrimais, kurie atliekami sėdint tame pragaištingame dramblio kaulo bokšte. Jie kyla iš mokslininkų ir tyrėjų meilės netvarkai ir abejonei, duodančioms pagrindą naujoms hipotezėms ir žinioms. Tai yra tikras kontrastas vyriausybės susižavėjimui tvarka ir nuspėjamumu. Tačiau tai puikiai pasitarnavo mūsų visuomenėms, todėl be galo svarbu užtikrinti, kad akademikų laisvė tyrinėti ir kelti hipotezes nebūtų griežtai apribota ir įsprausta į nurodytus mokslinių tyrimų tikslus.

Taip pat matome, kad universitetai yra išties efektyvi vieta atlikti mokslinius tyrimus. Taip galbūt yra dėl to, kad jų struktūra nėra hierarchinė, ir dėl to, kad juose yra gausybė „nepagarbaus“ jaunimo, kurie per daug negalvoja, jog jų idėjos bus atmetos – būtent dėl tokio nuogąstavimo daugelis originalių idėjų net neišvysta dienos šviesos. Tai – kontrastas specialiems mokslinių tyrimų institutams, kuriuose mokslininkai tyliai ir ramiai, neblaškomi dėstymo ir kitų pareigų, gali susitelkti ties savo tyrimu, kur finansavimas yra santykinai užtikrintas. Tačiau klausimas, ar tai tikrai palaima.

Pareigos

Visa tai nereiškia, kad universitetų tyrėjai turėtų būti atleisti nuo pareigos ieškoti sprendimų neatidėliotoms visuomenės problemoms. Šiame istorijos posūkyje didžiausias iššūkis, su kuriuo susiduria universitetai, neabejotinai yra galimas greitai besikeičiančių pasaulio sistemų nestabilumas. Planetos gyventojų skaičius toliau smarkiai auga, mes vis labiau kišamės į jos gamtos sistemas, keičiasi geopolitinė pusiausvyra. Visa tai lemia greitus ir sudėtingus socialinius pokyčius ir didelius kultūrinius skirtumus. Klimato kaita, ideologiniai kraštutiniai, konfliktai, migracija, biosferos produktyvumo palaikymas, žalioji energetika, pandemijos grėsmė dėl didelio žmonių judumo ir augančio atsparumo antibiotikams – viskas pavojingai susiję, o mūsų gebėjimas kontroliuoti pasaulio ekonomikų riziką pasirodo esąs pavojingai klaidingas, nes gerovė tėra susikurtas burbulas.

Viena universitetų savybė leidžia jiems kovoti su šiomis problemomis. Tai – jų unikalumas, palyginti su kitomis institucijomis, nes čia sutelktas itin platus žinių spektras. Jei tik pažvelgtų plačiau, nei leidžia disciplinų rėmai, universitetai turėtų nepralenkiamų gebėjimų kūrybiškai jungti savo įgūdžius ir spręsti šias problemas. Jie nėra unikalūs chemikų, matematikų, politologų, filosofų ir t. t. rezervatai; reikia intensyvaus tarpdisciplininio bendradarbiavimo. Tik pasitelkus tokias pastangas bus galima kovoti su realiomis problemomis, su kuriomis susidurs pasaulis ištikus krizei. Etiniu požiūriu universitetai privalo būti daug drąsesni ir veikti šia linkme, nes jie turi unikalių pajėgumų tai daryti. Universitetai privalo labiau stengtis. Mes, akademikai, esame labai konservatyvūs tarp savo disciplinų rėmų ir galime labai priešintis priverstiniam pokyčiams. Galima sakyti, kad **pakeisti universitetą yra tas pats, kas perkelti kapines – iš viduj esančių žmonių pagalbos nesulauksi!**

Ar universitetai pakankamai nuveikė? Ar ne tik atlieka mokslinius tyrimus šiais rūpimais klausimais, bet ir garsiai viešojoje erdvėje kalba apie galias ir nerimą keliančias problemas, su kuriomis visuomenė turi kovoti? O gal aukštąjį mokslą apibrėžianti tapatybė – rinkos modelis? Galbūt mes per daug laikomės įsikibę tiesioginių ekonominių tikslų, kuriuos mums vis labiau primeta vyriausybės? Ar mes, akademikai, apsigaubę susitaikėliškomis mantijomis, per daug bijome būti aktyvūs platesnėje socialinėje ir pasaulinėje scenoje? Ar mes tik kaip tranai dirbame ir vykdome mokslinius tyrimus mums primestose srityse, skelbiame straipsnius mokslo žurnaluose, renkame citatas ir laukiame paaukštinimo?

Šie klausimai yra esminiai kalbant apie universitetų ateitį. Ar mūsų indėlis į visuomenę yra tik vyriausybės politikos įgyvendinimas? O galbūt mes turėtume paskatinti išskirtinį viešąjį dialogą kalbėdami, kad trumparegis politikos diskursas stokoja vizijos gilumo, aprėpamumo ir įvairovės? Aš tikiuosi, kad mano prioritetas aiškus.

Valdymas – įmonės traktuotė ir marketizacija

Dabar norėčiau pakalbėti apie tai, kaip universitetai save valdo ir kaip jie priima sprendimus, nes nuo to priklauso, kaip jie reaguoja į mano minėtus iššūkius.

Jei universitetai nori suprasti save ir savo tikrąją vertę visuomenei, o ne tik tarnauti kaip laikinos vyriausybės politikos įgyvendinimo įrankiai, tai, kaip jie valdomi, yra gyvybiškai svarbu. Tačiau universitetams keliami beveik nesuderinami reikalavimai būti praktiškiems ir kartu transcendentiniams – patenkinti neatidėliotinus nacionalinius poreikius ir kartu siekti žinių ir savo labui, būti atviriems ir kartu saugoti ir komercinį konfidencialumą, kurti pridėtinę vertę ir kartu abejoti vertybėmis, todėl juos valdyti

dar sudėtingiau. Savaimė suprantamas atsakymas į šią problemą būtų išaugti, diversifikuoti vaidmenis ir išplėsti centralizuotą valdymą tam, kad būtų paprasčiau kontroliuoti universitetų veiklą ir apibrėžti jų paskirtį norint siekti nacionalinių prioritetų.

Žinoma, kuo valdymas taps profesionalėsnis, tuo geriau, tačiau čia kyla rizika: universitetai ims veikti kaip korporacijos, turinčios centralizuotai apibrėžtus prioritetus, kurių visi turės laikytis. Tuomet universitetai praras gebėjimą ginti nevaržomą savo narių laisvę mąstyti, tyrinėti ir reikšti savo požiūrį į naujas svarbias sritis. Daugybė universitetų susiviliojo ydinga valdymo taisykle: dalykus, kurie apsunkina valdymą, reikia pašalinti arba reformuoti. Vienas iš korporatyvizmo pavojų yra tas, kad jis gali sužlugdyti vieną svarbiausių universitetų kūrybiškumo faktorių – akademinę laisvę.

Be to, visai neseniai įvykę incidentai, susiję su korporacijų korupcija, nekompetencija ir godumu versle, tikrai nėra įkvepiantis pavyzdys, kaip būtų galima efektyviai ir etiškai valdyti universitetus. Būtų ironiška, jei universitetai imtų taikyti įmonių valdymo modelį, nes dabar dauguma augančių įmonių kaip tik kuria horizontalias struktūras, kuriose nėra vietos bosams ir kurios itin panašios į tradicinį universiteto valdymo modelį.

Deja, matome, kad universitetai perima vis daugiau įmonės valdymo modelio elementų.

Daugėja atvejų, kai universitetai, jų nuomone, pasielgė teisingai, nes taikė įmonės valdymo principus ir nubaudė darbuotojus ir studentus, remdamiesi miglotais ir netinkamais paaiškinimais, neva buvo „pažeistas konfidencialumas“ arba „pakenkta geram universiteto vardui“.

Aukštasis mokslas vis labiau panašėja į paslaugų sektorių, kur svarbia priemone tampa prekės ženklų valdymas – įmonės pardavimų ir rinkodaros skyriaus įrankis. Išskirtinis prekės ženklas – tai būdas nuraminti klientus dar prieš jiems įsigyjant prekę ir ją išbandant. Paprastais žodžiais tariant, stipriai prekės ženklu siekiama, kad vartotojai galvotų, jog „ta rankinė bus tikrai nebloga, jei ji pagaminta „Chanel““. Tiek universitetų, tiek netgi rankinės atžvilgiu prekės ženklas neatspindi tikrosios produkto vertės.

Šios vis daugiau į rinką orientuotos aplinkos simptomu galima vadinti viešųjų ryšių epidemiją. Viešieji ryšiai atmeta tikrumą kaip vertingą priemonę ir teikia absoliučią pirmenybę įsivaizdavimui, o ne realybei. Nėra kitokių tikslų, tik „turintys aiškiai ateities viziją“, kitokių mokslinių tyrimų, tik „moderniausi“, kitokių premijų, tik „prestižinės“, o „tarptautinė kompetencija“ visur mėtosi tarsi šiukšlė. Ši kalbinė korupcija naikina universitetų galimybę kalbėti tiesą, kalbėti apie jiems prie širdies esančius dalykus aiškiai ir be baimės.

Universitetas kaip reklamos objektas

- *** – tai ambicinga, plataus mąstymo institucija, nuolat siekianti aukščiausios tarptautinės kokybės,
- *** – tai kupina kūrybinės drąsos ir intelektualiai bebaimė mokslo bendruomenė, atsidavusi svarbių idėjų tyrinėjimui,
- *** – tai pasaulinio akademinio mokslo priešakyje esantis gyvybingas pasaulio inovacijų centras,
- *** – tai dinamiška institucija, kurioje dėstomi dalykai žinomi visame pasaulyje,
- *** – tai dinamiška, plataus, pasaulinio mąstymo bendruomenė su neprilygstamomis žiniomis,
- *** – tai įkvepianti kūrybiškumo ir tarptautinių kompetencijų vieta,

*** – tai jaudinanti, gyvybinga, dinamiška į mokslinius tyrimus orientuota bendruomenė, kurios vizijos formuoja rytojaus pasaulį.

O kur dingio tiesiog „geras“?

Ši besivystanti aukštojo mokslo rinka dabar jau kotiruojuama ir biržoje – tarptautinių reitingų lentelėse, kurių tikslas – parodyti pasaulio universitetų santykinį pranašumą. Jose daromos tokios klaidos, kokių mes savo studentus mokome vengti. Šių reitingų logiką ir pretenzijas į teisingumą ir naudingumą galima be vargo sutriuškinti, tačiau vis dėlto jie yra viliojantis įrankis. Jų **patologija** yra skatinti universitetus orientuoti į mokslinių tyrimų modelį, kad gautų aukštą reitingą, nors tuomet silpsta gyvybiškai svarbi universiteto **sistemos** įvairovė. Mane sužavėjo **visų** Vokietijos universitetų sociologų sprendimas nebendradarbiauti su reitingų rengėjais. Mes visi turėtume sekti jų pavyzdžiu.

Sąžinės jausmas?

Finansavimo modeliai ir procesai tampa vis labiau nurodantys, įsakmiai liepiantys pertvarkyti, iš naujo supakuoti ir parduoti universiteto produktus tam, kad būtų galima reaguoti į besikeičiančius vyriausybių ar vartotojų prioritetus, laikinai pasipelnyti iš vienos universiteto įmonės srities, bet galimai pakenkti visam universitetui. Žinios, nuo kurių priklauso visuomenė, negali būti tokiu būdu atskirtos. Jos yra kompleksiška sąveikaujanti visuma, kurią ir reikia suprasti kaip visumą. Nors viešoji politika gali kartais teikti pirmenybę vienam ar kitam žinių aspektui, būtų visiškai neprotinga nepaisyti likusios žinių visumos dalies vien tam, kad išspręstum vieną susirūpinimą keliančią problemą.

Aš teigiu, kad universitetai nėra tik prekybos centrai, tenkinantys visokių žmonių poreikius; jie nėra ir privačios šiuo metu paklausios prekės. Universitetuose yra sutelktos universalios žinios, universitetai tyrinėja žmones visais aspektais – biologiniu, protiniu, emociniu, objektyviu ir subjektyviu, jų socialines, kultūrinės ir ekonomines santvarkas ir jų tarpusavio sąveikas; jiems rūpi fizinis pasaulis, kuriame gyvena žmonės. Universitetai siekia suprasti tai, ko mes nesuprantame; jie siekia paaiškinti sudėtingus dalykus; atrasti tai, kas nuo mūsų paslėpta. Jie siekia sukurti tai, kas būtų visiems mums bendra ir kas atskirtų mus vieną nuo kito arba vieną grupę nuo kitos. Šie dalykai yra bendri visam universitetui nepriklausomai nuo disciplinos. Jie nėra „akademiški“ menkinamąja šio žodžio prasme, bet itin gilūs ir praktiški. Jie yra universiteto ir jo reikšmės visuomenei pagrindas.

Tiek universitetai, tiek visuomenė turėtų būti suinteresuoti atsispirti spaudimui kuo labiau juos orientuoti į rinką ir patirti visą su tuo susijusią žalą. Ar mes esame pasirengę laikytis drąsios pozicijos dėl fundamentalių aukštojo mokslo vertybių ir ignoruoti bet kokius padarinius, kurių tokia pozicija galėtų turėti vadinamiesiems tarptautiniams reitingams, net jei politiniu požiūriu šios primityvios pompastiškos šnekos apie universitetų pranašumą ir tarptautinius reitingus yra labiau viliojančios, nei subtilesnė kalba apie gilesnes vertybes? Turbūt numanėte, kad, būdamas anglas, paskutinį žodį suteiksiu Williamui Shakespeare'ui. Tai štai „Hamleto“ Polonijaus atsakymas į šį klausimą:

*Svarbiausia ši – būk ištikimas sau;
Iš to, kaip po nakties diena, jau seka,
Būk ištikimas ir kitiems.*
Vertė A. Nyka-Niliūnas